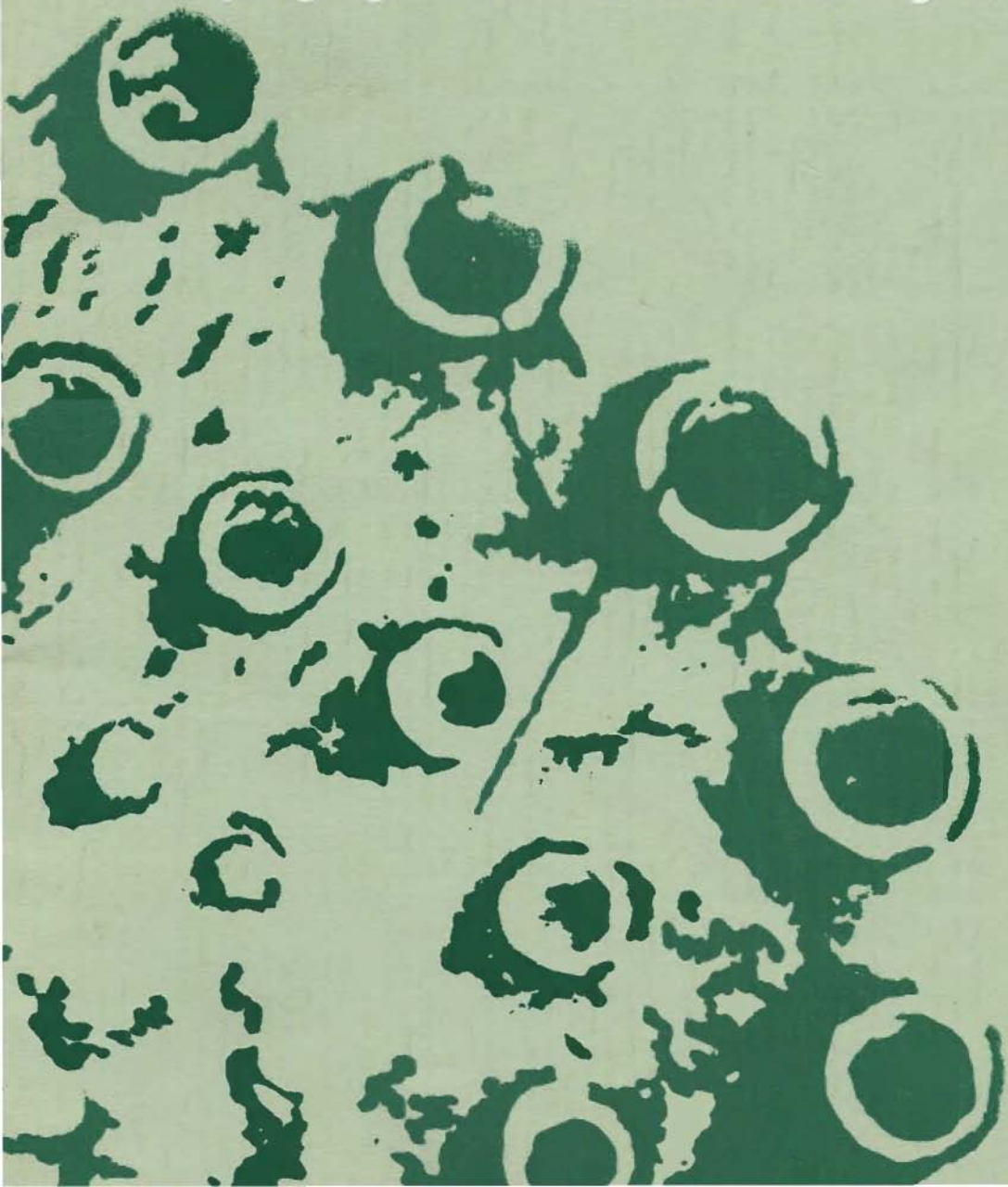

't inschrien

eerste jaargang nr 2 oktober 68 kwartaaluitgave

Redactie:

J. J. H. Meijer, H. Smeltweg 69, Enschede, eindredacteur

Adriaan Buter, Neede

H. H. Hagens, Almelo

J. Overbeeke, Haaksbergen

Administratie: Mej. K. M. L. Berns, Schouwinkstraat 2, Enschede

Bank: Algemene Bank Nederland N.V. te Enschede, Hoedemakersplein

Betaling der abonnementsgelden op postrekening 800578 t.n.v. de Algemene Bank Nederland N.V., Hoedemakersplein te Enschede, onder vermelding van: rekeningnummer 59 20 31 438, t.n.v. Mej. K. M. L. Berns, administratrice van 't Inschrien, te Enschede.

Abonnementsprijs f 5,— per jaar

Losse nummers f 1,50

Uitgave van de Oudheidkamer „Twente" te Enschede

Monumentenzorg

Dit tweede nummer van 't Inschrien is voor een groot deel gewijd aan het bovengenoemde onderwerp. Geen wonder, want in de laatste maanden zijn in verschillende Twentse gemeenteraden de problemen hiermee aan de orde geweest. In de meeste gevallen bleken vele, zo niet de meeste woordvoerende raadsleden zacht gezegd huiverig voor plaatsing van panden, met name boerderijen, op een monumentenlijst. De tegenkating was vaak hevig, de argumentering bijna altijd hetzelfde en eenzijdig: „het pand is niet uniek” en „men beknot de eigenaren in hun eigendomsrechten en bedrijfsmogelijkheden”. Zelfs doen zich wel gevallen voor, dat wilens en wetens een verkeerde voorstelling van zaken wordt gegeven, zoals bijv. met het pand Wierdensestraat 7 te Rijssen (voormalig politiebureau), waarvan steeds wordt aangevoerd dat het bouwvallig is en dus moet verdwijnen, terwijl het in feite puntgaaf is, zowel in metselwerk, houtwerk als dakconstructie; restauratie betekent hier alleen verven, behangen en wat kleinere voorzieningen.

Wat is hier nu aan te doen? Nagenoeg niets; tegen onbegrip valt niet te vechten. Het enige wat zij, die deze zaak ter harte gaat kunnen doen, is te zorgen dat de verkeerde voorstellingen de wereld worden uitgeholpen, door het geven van juiste en nuchtere voorlichting. **Nuchter**, door gewoon toe te geven dát er inderdaad sprake is van beknotting van rechten; **juist**, door de voordelen te noemen, o.m. van heus niet kleine subsidies, en door erop te wijzen dat men niet het

Een gaaf landschap... gave oude bouwkunst... Het (verdwenen) huis „Singers”, Volthe, gem. Weerselo. Foto W. H. Dingeldein

onderste uit de kan moet eisen zonder te willen meewerken. Dit alles kan Monumentenzorg en zijn staf niet alleen. Hier is de hulp van provinciale en plaatselijke instellingen, maar ook van oudheidkundige verenigingen en ter zake kundige particulieren onmisbaar.

Praten we met een boer, die bang is „slachtoffer” van Monumentenzorg te worden, dan mogen we onzerzijds vurig de noodzaak van het voortbestaan van oude boerderijen bepleiten, hem wijzen op het economisch belang van een gaaf landschap, zowel natuurlijk als wat betreft cultuurgronden (akkers, essen, houtwallen) en gave oude bouwkunst (molens, schuren, huizen). Zelf dienen wij daarbij ons het standpunt van de boer in te denken. We laten hem praten en argumenteren, laten hem ons zijn huis zo mogelijk tonen, wijzen op de mogelijkheden

van compromis tussen schoonheid, doelmatigheid en leefbaarheid. We moeten ervan uitgaan dat de boer modern moet kunnen werken (licht, lucht en hygiëne in de bedrijfsgedeelten); dat het woonhuis modern moet kunnen worden ingericht; dat de boerin ook haar wascombi en ijskast moet kunnen plaatsen; en ons indenken hoe we 't zouden vinden als wij zelf elke week vele tientallen kleine ruitjes moesten zemen. Om zo maar enkele punten te noemen.

Helemaal hopeloos is dit werk niet. Er zijn goedwillende boeren, er zijn ook goedwillende gemeenteraden, getuige de stelling van de gemeenteraad te Ommen, dat men vertrouwen moet hebben in de instanties die met de uitvoering van de monumentenwet belast zijn, en die daarom, tegen het advies van het Landbouwschap in (!) voorstelt, de ingediende lijst onveranderd voor te leggen aan de minister.

H. Hagens

Opgravingen Haaksbergen

Dank zij het feit, dat een twaalfstal N.J.B.G.-leden in de gelegenheid waren gesteld in Haaksbergen een vakantiecamp in te richten, kon een begin worden gemaakt met een onderzoek naar de juiste ligging van „de Blackenborgh“. Deze heerlijkheid is sinds 1552, toen de wallen werden „geradet ende geslegt“, verdwenen. Veertien dagen lang zijn deze enthousiaste jongelui op enkele plaatsen tot twee meter diep gaan graven, waarbij enkele vondsten werden gedaan. Er werden paalresten gevonden, die gediend kunnen hebben als beschoeiing. Op één plaats werd een enkele centimeters dikke laag vlechtwerk van hout aangetroffen, die zich uitstrekte over een lengte van enige meters. In dit vlechtwerk bevonden zich scherven van Jacobakannetjes, diverse stukken blauwgrijs aardewerk en stukken glazuurwerk. Te voorschijn kwamen ook enkele tientallen scherven, die tesamen een bijna complete voorraadpot vormden van blauwgrijs aardewerk, 23 cm. hoog en 25 cm. in doorsnede. De datering zouden we voorlopig willen stellen op de 12e - 13e eeuw.

Het is zeker de moeite waard alles aan een nader onderzoek te onderwerpen. Ook andere gegevens zullen nader moeten worden uitgewerkt, daar de grondprofielen die bij het graafwerk te voorschijn kwamen of door boringen aan het licht werden gebracht, een aanwijzing kunnen zijn voor het verloop van de grachten. De Historische Kring Haaksbergen hoopt dan ook in de toekomst nog diverse malen over een vakantiecamp van de N.J.B.G. te mogen beschikken.

Haaksbergen, september 1968

J. Leusink

De namen der Twentse marken

In deze rubriek zal getracht worden de betekenis van de Twentse markenamen te verklaren. Ze zullen behandeld worden zoals ze kerspelsgewijze vermeld staan in het Schattingsregister van Twente van 1475. Nu vermeldt dit register wel geen marken, maar buurschappen; de marken zijn echter veelal naar die buurschappen genoemd.

In het eerste nummer van ons blad is bij wijze van illustratie al één van die namen, Denekamp, behandeld. Op dezelfde wijze zullen we nu spreken over de andere, maar dat zal niet in het bestek van één artikel kunnen geschieden. Het zou te veel plaatsruimte vergen. Verder wil ik nu al waarschuwen dat het niet altijd mogelijk zal zijn een bevredigende verklaring voor alle namen te geven.

Op de vraag wat een marke is, kunnen wij verwijzen naar een artikel *Marken en Waterschappen*, door Mr. G. A. J. van Engelen van der Veen, in het verzamelwerk *Overijssel*, een uitgave van Ae. E. Kluwer, Deventer, 1931. Op blz. 187 lezen we: „In het algemeen kan men (echter) zeggen, dat een marke een aaneengesloten oppervlakte gronds was, afgescheiden van andere omliggende gronden, welke oppervlakten geheel, hetzij verdeeld of gedeeltelijk onverdeeld, behoorde tot een bepaald aantal binnen dat gebied gelegen z.g. gewaarde hoeven, wier eigenaren deze gronden en hun bewoners gezamenlijk bestuurden”.

De oudste namen van de marken uit het kerspel Ootmarsum zijn Dene-kamp, Breklenkamp, Vasse, Albergen,

Hezinge, Mander en Reutum, die alle omstreeks 933-963 in het *Werdener Heberegister* vermeld worden. Dat wil niet zeggen dat een naam als b.v. Tubbergen in die tijd niet voorkwam, maar hij is in elk geval niet opgetekend, voor zover we weten.

In samenstelling sterk overeenkomend met Denekamp, dat immers uit Dagingham ontstaan is, is Breklenkamp, dat voor het eerste als Brakkinghem voorkomt. Dat was het „heem”, de woonplaats van de zoon of afstammelingen van Brak(ko), en deze naam is een variant van de Germaanse voornaam Berhta, uit te spreken Berchta. Dit was een Germaans woord dat „schitterend” betekende, en in onze taal voortleeft in namen als Brecht en Bracht, of met verspringing van de „r” en verlies van de „ch” als Bert. In het Engels is het nog een gangbaar woord: „bright”.

Heette iemand nu b.v. Berachta, een naam die in 801 door Förstemann vermeld wordt, dan kon daar de vleinaam Brakko van gevormd worden. Deze is weliswaar niet door Förstemann opgetekend, maar dat hij bestaan heeft blijkt uit ons Brakkinghem. Zo zien we hoe de naam van zo'n gehucht een belangrijke bijdrage kan leveren tot onze kennis van de Germaanse voor-namen.

Brakkinghem wordt niet vermeld in het *Werdener Register* van 1050, maar wel in 1312 als Breckinchem (*Nomina Geographica Neerlandica* V, 85), terwijl we in het *Lehnregister* des Grafen Otto van Bentheim (1346-1364) op blz. 43 lezen van de „Brecinchemer bruggen” over de Dinkel. De overgang

van „brak” naar „brek”, te vergelijken met die van „dag” naar „deg” in Degenkamp, zoals Denekamp vroeger heette, is 't gevolg van „umlaut”, d.w.z. de invloed van de „i” van „ing” op de voorafgaande klinker.

Door de eeuwen heen verandert de naam maar weinig, maar in 1793 lezen we voor het eerst Breclinham; hoe die „l” erin gekomen is, is me niet bekend. Hoe de uitgang „ham” in „kamp” overging, heb ik beschreven bij Denekamp; 't verschijnsel doet zich voor in een hele reeks kampnamen, zowel over de grens als in Overijssel zelf.

De tweede naam op „hem” in dit kerspel is Ootmarsum zelf, dat door de Twenten, terecht met klemtoon op de eerste lettergreep, wordt uitgesproken als Oòrtmuske. Hij komt niet in het Werdener Heberegister voor, maar volgens NGN V, 120, kwam hij omstreeks 900 voor als Oetamarsem, terwijl hij in 1162 in het Oorkondenboek van Overijssel als Otmarsheim vermeldt wordt. De verklaring is niet moeilijk: het eerste deel is de voor naam Otmar, die nog altijd bestaat; men zie het Woordenboek van Voornamen van J. van der Schaar, Aula, 1964.

Het eerste deel, uit de stam „od” betekent „erfgoed”; het tweede is ons woord „(ver)maar(d)”, en de naam laat zich verklaren als van iemand die vermaard was door zijn bezittingen, een aanzienlijk man dus.

Als achternaam komt o.m. voor van Oetmerssen en Oortmersen. Deze laatste spelling met „r” is het gevolg van een eigenaardige uitspraak van de klinker „oo” in het Twents, waarna men een neutrale klank „e” inlaset, zoals we die horen in de tweede lettergreep van b.v. hebben, werken e.d. Deze klank maakt min of meer de indruk van een „r” en wordt aldus weergegeven. Een ander voorbeeld is

„korte” voor „kotte”, zoals we die vinden in namenparen als Tijkorte naast Tijkotte, Haverkort naast Haverkotte, Oldenkort naast Oldenkot. Deze uitspraak laat zich vergelijken met die van Engelse woorden als boar (= beer, mannelijk varken), door, more, e.d.

Hengelo, sept. 1968 B. J. Hekket

Rijssen

Aan de Watermolen te Rijssen staan deze twee „stadsboerderijtjes”. Ze zouden zeker een plaats verdienen op een monumentenlijst, maar op die van Rijssen komen ze niet voor. Er is aan beide gevels, waarvan zeker de linkse vroeger een niendeur had, wel wat gewijzigd, maar dit moet niet moeilijk te verhelpen zijn. Onder de pleisterlaag van het linkse huisje bevindt zich bovendien nog de gave vakwerkconstructie, terwijl in de balk boven de vroegere niendeur staat: ANO 1786 NMB.

Natuurlijk, „monumentaal” zijn ze niet, maar onze hard werkende voorouders, die Twente en dus ook Rijssen, gemaakt hebben tot wat het nu is, woonden ook niet in kastelen en patriciërshuizen; en zij hebben heengewerkt naar de welvaartsstaat waarin wij leven. Als zodanig zijn deze huisjes, afgezien van de bouwkundige waarde als voorbeelden van stads-boerderijbouw, historisch en sociologisch gezien beslist de naam „monument” waard.

Of schamen we ons ervoor....?

H. Hagens

Foto's H. Hagens, Almelo

Het hennekleed

In mijn bezit zijn twee oude boerenlijkkleden, vervaardigd van eigen gesponnen en geweven linnen. Deze kleden beginnen zeldzaam te worden, hoewel zij vroeger tot het normale bezit behoorden.

Het „doods“-hemd was vaak het eerste stuk dat de bruid maakte voor haar uitzet. Het werd in de eerste huwelijksnacht gedragen en daarna gewassen en in de linnenkast geborgen om pas bij een sterfgeval weer dienst te doen. Het boerenlijkkleed was altijd van linnen en praktisch niet te onderscheiden van het normaal te dragen hemd. Op het kleed werden de initialen van de voornaam geborduurd in zwarte of rode kruissteek. De familienaam werd niet vermeld, daar deze synoniem is met het geslacht en deze dus mee begraven zou worden, waardoor het geslacht zou uitsterven. Het kleed mocht niet langer zijn dan tot de enkels, daar de dode er anders over zou struikelen als hij of zij op de dag der Opstanding Christus tegemoet zou gaan. Was het kleed toch langer, dan werd het met een plooi teruggeslagen. Wanneer het naaien van het kleed zuiver geschiedde, dan werd het met één draad en één naald genaaid. In de draad mochten geen knopen worden gelegd, want van knopen gaat een bindende kracht uit, welke de ziel zou verhinderen het lichaam te verlaten. De naald werd onder in het kleed gestoken, in het vuur geworpen of gebroken en in de kist gelegd.

Evenals ieder instrument is de naald een willend wezen (animisme). In dit geval wilde zij een doodskleed naaien,

waardoor zij gevaarlijk, doodaanbrengend is geworden. Een prik hiermee zou een ongeneeslijke wond veroorzaken en indien men er een kies mee zou aanraken zou deze uitvallen. Het kleden van de dode geschiedde meestal door de naaste bureu of in een dorp door de vaste, hiervoor aangewezen personen. De dode werd gewassen, geknipt, gekamd en gekleed. Men moet vroeger algemeen hebben aangenomen, dat de dode zo in het hiernamaals aankwam, zoals hij op het doodsbed lag. Deze gedachten-gang bepaalde ook het gebruik, dat in de vijftiende eeuw verscheidene mensen zich in een monnikspij, liefst die der Minderbroeders, lieten begra-

ven, zodat zij omgeven met een waas van heiligheid in het hiernamaals zouden aankomen. Het doodskleed was een absolute noodzaak voor de graf-rust van de overledene.

Verschillende verhalen zijn mij bekend van doden die terugkwamen (naloop), omdat ze geen hemd hadden ontvangen.

De naam hennekleed komt vrij veel voor. In grote delen van Nederland wordt deze naam gebruikt voor doodskleed en ook in Duitsland is dit het geval. Over de oorsprong is weinig bekend. Men vermoedt dat deze teruggaat tot in voor-christelijke tijd.

Het woord henne, henna of hene, heeft maar één betekenis en dat is „dood"! Een hennevat is een doodkist, een hennekleed een doodskleed. Het Oud-Duits voor kerkhof was „Hennadotte". In Shakespeare's „Vrolijke vrouwtjes van Windsor" spookt een sprookjesachtige wilde jager, die Herne wordt genoemd. Wie is deze wilde jager? Er is in de germaanse mythologie maar één die wilde jager wordt genoemd en dat is Wodan of Odin, die het grote dodenleger aanvoert. Werd dan Wodan wellicht onder de naam Henna (Oergermaans Hanjen) als dodengod vereerd?

Dat de naam „henne" volledig synoniem is met de dood, blijkt onder meer uit het feit, dat vroeger in de volksmond verschillende vergiftige planten een naam hadden, welke met henne begon.

Er is over dit onderwerp nog zeer veel te vertellen, de plaatsruimte hier laat het echter niet toe.

Enschede, juni 1968

H. L. Kok

Vragenrubriek

Van de Enschedese kunstschilder Gerard C. Krol zijn mij een klein aantal doeken bekend. Van enkele ken ik alleen repro's. Wie kan mij, eventueel met vermelding van biografische gegevens, op het spoor zetten van het overige, stellig veel grotere deel van zijn artistieke nalatenschap?

D. Taat, Enschede

Zou het mogelijk zijn met behulp van de lezers van 't inschrijven een woordkaart samen te stellen? Ik zou graag weten, waar in onze streek de grens ligt tussen de woorden zeilwagen en kleedwagen voor wat in oude stukken ook wel dook-wagen genoemd wordt. Stuurt U mij een briefkaart met de naam, die in Uw woonplaats de gebruikelijke is? En wie kent Twentse zegswijzen, die verband houden met paard en wagen, zoals: „Wel goed smeert, wel goed veurt"?

Adriaan Buter, Waninkdijk 1, Neede

In Luttenberg (Salland) waar men in de vorige eeuw de „meekermse" vierde, kon men mij nog vertellen, hoe mede (honingdrank) bereid werd. Wie kan daarover uit Twente mededelingen doen?

Adriaan Buter, Neede

Antwoorden op bovenstaande vragen worden gaarne ingewacht aan het redactie-adres H. Smeltweg 69 te Enschede, voorzover het adres van de vragensteller niet vermeld staat. Naar aanleiding van de vragen in ons eerste nummer werd alleen ontvangen van de heer Kamphuis te Hellendoorn een korte samenvatting over het tiendrecht, dat evenwel geen volledig antwoord op de gestelde vragen bevatte.

Opgravingen Grimberg

Met behulp van de leden van de Nederlandse Jeugdbond ter bestudering van de Geschiedenis is in augustus j.l. het onderzoek hervat op de huisplaats van de in 1821 afgebroken havezathe Grimberg, gemeente Wierden, sectie H nr. 582. Vorig jaar is aan de zijde van de voormalige ingang een gedeelte van 6 x 12 meter op ca. 1.50 meter beneden het maaiveld blootgelegd en onderzocht. Er zijn destijds paalfunderingen en muurresten opgemeten, getekend en gefotografeerd. Het gevonden schervenmateriaal was te dateren tussen de 15e en 19e eeuw. In aansluiting hierop is de ontgraving dit jaar voortgezet. De noord- en oostzijde binnen de gracht om de huisplaats vertoonden wederom paalfunderingen en muurresten. Aan de oostzijde van de gracht zijn twee parallellopende, vrijwel aansluitende muurgedeeltes, beide van 1 meter breedte, op een diepte van ca. 1.50 meter beneden het maaiveld, over een lengte van 13 meter, teruggevonden. De binnenste muur bestaat uit bakstenen van het formaat 14 x 28 x 7 cm. en strekt zich over een lengte van 14,60 meter uit. De buitenste muur bestaat uit rode bakstenen van het formaat 11 x 22 x 5 cm.

Aan de noordzijde loopt de muur over een lengte van 5.30 meter verder en gaat dan over op een paalfundering van rond hout ter lengte van 4.50 meter, aansluitend op de resten van de ingangspartij. De buitenste muur is op zijn diepste gedeelte 1.20 meter breed, de binnenste 1 meter, de paalfundering van rondhout 80 cm. Aan de westzijde van de ingangspartij zijn muurresten teruggevonden over een lengte van 1.80 meter met een breedte van 1.60 meter.

Bij het graven van enige sleuven loodrecht op de gracht aan de oostzijde is gebleken, dat vanaf de binnenste muurresten een talud, gedeeltelijk bestaande uit plaggenmateriaal, omhoogloopt; dit houdt vermoedelijk verband met de aanleg uit de oudste periode (14e eeuw). Dit oplopende talud heeft aan de oostzijde van de huisplaats een cirkelvormig verloop om de fragmenten van het oudste bouwwerk. De afstand vanaf deze centraal

Historisch object te Buurse

Bij het afgraven van een hoge kamp te Buurse van de heer Horck aan de oude weg, komende van de Broam naar Haaksbergen, kwamen onder de zwarte grond in het lichte zand gaten te voorschijn, gevuld met donkere gemengde grond, waarin houtskoolresten. Afmeting der gaten 50 cm. in het vierkant en 35 à 40 cm. diep. Tussen de vele kleine gaten kwamen verspreid tenminste drie grote, minder diepe komvormige gaten voor, groot 120 x 200 cm, z.g. brandhaarden, bijna geheel gevuld met houtskool van eikenhout tot ongeveer een laag van 12 à 15 cm. dik.

Op een gegeven moment kwamen in het lichte zand te voorschijn doorgaande donkere verkleuringen, welke greppels bleken te zijn, breed 60 à 65 cm., diep 20 à 25 cm., die tezamen een rechthoek vormden. Meer links van deze greppels kwamen nog verkleuringen voor van gaten met een grotere oppervlakte, plm. 60 cm. breed en 160 à 190 cm. lang, grillig gevormd met veel verkleuringen en sporadische houtskoolresten. In een van deze laatste gaten kwamen te voorschijn een kleine hoeveelheid kanarie-gele stof, drie verroeste nagels, een dikke en twee dunne. Nagels werden gevonden in drie verdere gaten. Bij een stort van zwarte grond werden nog enkele nagels gevonden en een scherp, vermoedelijk afkomstig van de bovenrand van een kogelpot. Deze vindplaats ligt in het hart van de Buurser marke bij Haaksbergen, met vier van de oudste erven in de onmiddellijke nabijheid.

Haaksbergen, aug. 1968   Joh. F. Overbeek

gelegen bouw, waarvan de veldkeienfundering gedeeltelijk nog aanwezig is, tot aan de voet van het talud, bedraagt ca. 15 meter. Een reconstructie van latere bouwfases is door de grondige afbraak en de gevolgde ophogingen van het terrein in dit stadium van het onderzoek niet mogelijk.

Enschede, september 1968

Oudheidkamer Twente,   Drs. A. L. Hulshoff

Herinckhave behouden

Begin september werd het contract getekend, waarbij de havezathe „Herinckhave" met o.m. de watermolen, door de eigenaar, Jhr. Mr. E. J. B. M. von Bönninghausen, in eeuwigdurende erfpacht werd overgedragen aan de Overijsselse Kastelenstichting.

Het is een bijzonder verheugend feit, want de gehele omgeving van dit huis is rijk aan natuurschoon, terwijl aan het huis en de molen niets, en aan de bijgebouwen weinig gemoderniseerd is. Wel is, zoals algemeen bekend, het oudste gedeelte van het huis in 1959 geheel uitgebrand, maar de muren ervan vertonen geen enkel scheurtje. De watermolen werd reeds voor 1900 van rad en binnenwerk ontdaan.

De voorlopige werkzaamheden zullen slechts ten doel hebben, verder verval tegen te gaan. De eigenlijke restauratie van het gehele complex kan nog wel twee jaren duren. Als herstel eenmaal een feit geworden is, bezit Overijssel een bijna uniek monument. Evenals hier werden bij vele kastelen en ook steden in het oosten en zuiden van ons land de grachten gevoed door een beek of riviertje, terwijl aan de uitstroming een stuw werd geplaatst om het water op peil te houden; het vallende water werd dan tevens benut voor aandrijving van een watermolen. Bij Singraven is een vergelijkbare situatie te zien, evenals bij Chaloen bij Valkenburg in Zuid Limburg, en bij het Slot te Burgsteinfurt. Bij de Cannenburg te Vaassen is de molen een geheel modern gebouw; in Zutphen, Almeo e.a. zijn de molens weg; soms zijn de kastelen afgebroken, zoals bij Borculo en Spoorndonk bij Oirschot (N.-Br.); bij kasteel Hackfort te Vorden, Gld. zijn de grachten gedempt. En evenzo zijn in bijna alle gevallen de situaties onherkenbaar geworden. Bij Herinckhave is alles nog volledig aanwezig, terwijl hier ook nog de windmolen (aan de weg Albergen-Fleringen) bestaat, die de watermolen midden vorige eeuw moest gaan bijspringen en later zelfs geheel verving. Redenen te over dus, om blij te zijn met het behoud van Herinckhave.

Foto H. Hagens, Almeo

Oude grensstenen

Op 12 september j.l. bezocht de directeur van het Rijksmuseum Twente, Drs. A. L. Hulshoff met een van zijn assistenten, met als gids de heer G. P. L. Bloemen, apotheker te Oldenzaal, verschillende grensstenen in de gemeenten Losser en Denekamp. Bij de huidige werkzaamheden aan wegen en beken in het grensgebied lopen sommige van deze stenen, waar onder zeer oude, gevaar te verdwijnen zodat waakzaamheid geboden is. Bezocht, c.q. opgezocht en gevonden, werden:

1. Grenssteen 22. Deze is de derde in een reeks van 6 nog bestaande stenen (nrs. 5, 6, 22, 25, 103, 117), die geplaatst werden op grond van het op 16 mei 1548 in het klooster Frenswegen gesloten grensverdrag tussen keizer Karel V en Graaf Arnold I van Bentheim-Steinfurt. Aan de Duitse zijde is te zien het wapen van Bentheim (17 hele en 2 halve penningen), aan de Nederlandse zijde het Bourgondische wapen (St.-Andreaskruis met vuurslag). De steen was jarenlang zoek, maar werd in de hete zomer van 1959, toen alle beken droog lagen, op de bodem van de Puntbeek teruggevonden. Hij werd, nu voorzien van een zware cementen voet, herplaatst, maar gleed na verloop van tijd weer van de oever in de beek. Bij de op Duits grondgebied uitgevoerde regulering van de beek werd de steen, die van het voetstuk was afgebroken, op de wal gelegd. Hij was hier bijna onder het zand bedolven geraakt, maar de heer Bloemen vond hem nog juist terug. Met veel moeite werd de steen

op die 12e september ongeveer 20 meter op Nederlands gebied gesleept en daar neergezet, in de hoop dat hij nu niet weer verdwijnt.

2. Grenssteen bij het erve Haar-Jan.

Deze steen stond eens op een heuveltje, in de buurt van een douanehut. Om een of andere onbekende reden brak hij stuk, en een brok, zwaar beschadigd alsof er met een bijl op ingehakt is, werd gebruikt als hoeksteen van een schuur bij Haar-Jan. Daar is hij nu, op verzoek van de heer Bloemen, onder weggehaald. Nu ligt hij „ergens" op het erf, bijna onherkenbaar verminkt; alleen de letter N is nog zwak te herkennen.

Bourgondisch wapen op grenssteen nr. 22. De N is in 1824 door de vuurslag heen gebeteld.

3. Grenssteen 37. Deze is nr. 7 van een aantal van 11 stenen, geplaatst op grond van het grensverdrag van 8 mei 1778 tussen Overijssel en de Graafschap Bentheim, waarbij grensonenigheden, ontstaan door de rechttrekking van de kronkelige grensbeek, de Ram-

Agenda

**Ver. Oudheidkamer Twente,
Lasondersingel 129, Enschede :**
(Onder voorbehoud van wijzigingen)

9 oktober 1968 :

Middagexcursie naar de opgravingen in Vasse-Mander en naar Ootmarsum (stadhuis, molenhuisje). Theedrinken bij de watermolen van Bels.

14 november 1968 :

Lezing : D. Taat, Historische gegevens van binnen en buiten de grenzen van Enschede (met dia's).

12 december 1968 :

Lezing : J. J. H. Meijer, De Duivelshof in De Lutte en enkele punten over de geschiedenis van de boerderijen in Twente gedurende de Middeleeuwen (met dia's).

Twentse Werkgemeenschap voor Archeologie en historie

Secr. P. Hamer, Mercuriusstraat 114, Hengelo tel. (05400) 1 17 93.

De lezingen van de Werkgemeenschap zullen worden gehouden op 18 oktober 1968, 15 november 1968 en 20 december 1968. Nadere gegevens hieromtrent zijn nog niet bekend.

melbeek, werden bijgelegd. Ook deze steen was lange tijd onvindbaar, maar werd, eveneens in 1959, op de bodem van de Rammelbeek, bij de boerderij Rammelkamp, teruggevonden. De Duitse zijde lag naar boven gekeerd, waarop staat BENTHEIM No 7. Enige tijd geleden is de Rammelbeek geheel verlegd en de oude bedding dichtgegooid. Op verzoek van de secretaris van de Oudheidkamer Twente werd de steen eerst op de oever gelegd. Hij ligt thans met de Nederlandse zijde naar boven, waarop staat OVERYSSEL. Op de zijkant zijn de letter N en het nummer 37, naar het Meppener grensverdrag van 2 juli 1824, aangebracht.

H. Hagens

Gehoord en gelezen

Ansichten. In de serie „In oude ansichten“, uitgegeven door de Europese Bibliotheek te Zaltbommel, zullen binnenkort twee deeltjes over Twentse steden verschijnen : Enschede, samengesteld door D. Taat, en Almelo, samengesteld door J. Nieuwerth en H. Hagens.

Delden. Uitgeverij Witkam te Enschede zal als eerste van een reeks „stadsportretten“ een boekje over Delden laten verschijnen, te schrijven door Adriaan Buter. Het initiatief hiertoe is uitgegaan van de Culturele Raad Delden en het gemeentebestuur van Stad Delden zegde een subsidie van f 3.000,- toe.

Denekamp. Het bijzonder mooie, maar helaas sterk vervallen bergmolentje, bekend als „St. Nicolaasmolen“, is gered. De molen is door de huidige eigenaar, de heer Derkman, verkocht aan architect F. Knippers, die haar wil restaureren en er een kantoor in wil vestigen.

Enschede. De boerderij Groot Rutbeek in de Rutbeek (het eerst genoemd in 1414) met 18e eeuwse boavenkamer en een ouderwets bakspiker, is dit jaar op de eerste Paasdag afgebrand, gevolg van overwaaiende vonken van een paasvuur. Volgens een oude overlevering zou het markebestuur van Usselo onder een oude linde op dit erve vergaderd hebben.

Enter. Ook Enter wil een oudheidkamer. Bij de opening van een tentoonstelling van tekeningen van Jan Jans heeft de voorzitter van het organiserende Plaatselijk Belang, dokter Veldhuizen van Zanten, dit aangekondigd. Vooral in verband met de oude Regge-scheepvaart is er alle reden om de glorie van het verleden uit dit voormalige schippers- en klompenmakersdorp op te sporen en te behouden.

Hengelo. In de raadsvergadering van 6 augustus j.l. werd de gemeenteraad de ontwerpmonumentenlijst aangeboden. Deze lijst vermeldt de volgende objecten: Boerderij Albersdijk 20, Hervormde kerk aan de Deldenerstraat, Israëlitische begraafplaats aan de Dennenbosweg, boerderij Drienerwoldeweg 31-33, boerderij Morshoekweg 15, boerderij Oeler-

schoolpad 14, Watermolen in Oele. Aan deze lijst was door de minister nog toegevoegd het pand Brinkhuisweg 18. Van een voorstel van de Culturele Raad bestaande uit drie objecten werd alleen overgenomen de boerderij met boomgroepen Nieuwe Grensweg 33. B. en W. voegden bij het bovenstaande het voorstel om het pand Moershoekweg 15 af te voeren. In de raadsvergadering werd het bovenstaande door de raad overgenomen, met uitzondering van de Hervormde kerk aan de Delderstraat. De raad zal nog advies vragen aan de Culturele Raad over toevoeging aan de lijst van het oude kerkhof aan de Bornsestraat. „Kerkhof” en geen „begraafplaats”, omdat hier vroeger de eerste kerk van Hengelo (oorspronkelijk slotkapel van Huize Henghel) gestaan heeft. Op initiatief van Johanna Frederika ter Horst, ongehuwde dochter van een bekende Ingezetene, kwam in 1912 de vereniging „Gemeenschappelijk Onderhoud” tot stand.

Dertig jaar geleden, op 17 augustus 1938, legateerde mej. Ter Horst haar vermogen aan de vereniging, die zich nu inspant om het kerkhof (waarop veel grafstenen van pioniers der plaatselijke industrie) te behouden. Er gaan zelfs stemmen op, om in het dodenhuisje en de tuinhuiswoning op de duur de vaak bepleite Hengelose oudheidkamer onder te brengen.

Hengevelde. De Bolschermolen te Hengevelde, gesticht in 1820 en verbrand in 1959, is nu definitief verdwenen. Op 13 september is de ruïne van deze beltmolen met metersdikke baksteenmuren opgeblazen. Het puin dient om het erf van het lösse hoes Brummelhoes van de heer B. Fluttert te verharderen.

Luchtfoto's. Zowel de gemeente Almelo als ook de gemeente Enschede wil een serie luchtfoto's laten maken ten behoeve van de voorbereiding van hun uitbreidingsplannen e.d. Dergelijke luchtfoto's zouden tevens belangrijke gegevens kunnen opleveren voor het historisch onderzoek. Men denke slechts aan de grote successen, die de Engelse historici behaalden met hun opgravingen aan de hand van dergelijk fotomateriaal. Het zou toe te juchen zijn, indien deze foto's mettertijd ter inzage zouden worden aangeboden aan de hierin belangstellende historici.

Markelo. Bij de verbouwing van de boerderij van de heer Vruwink aan de Goorseweg te Markelo werden in de fundamenten kloostermoppen aangetroffen, oude bakstenen, die ongeveer twee keer zo groot zijn als de huidige. De stenen zijn waarschijnlijk afkomstig van de oude Hervormde kerk te Markelo, die omstreeks 1840 werd afgebroken.

Rijssen. De gemeenteraad heeft van de ontwerp-monumentenlijst zeven van de twaalf objecten afgevoerd, en wel de panden Bouwstraat 49, Haarstraat 7, Haarstraat 4, Molen-dijk 58, Rozengarde 17, Wierdensestraat 3 en Wierdensestraat 7. Gehandhaafd zijn: Havezathe De Oosterhof, Oosterhofweg 53, De Schildkerk met toren, de zandstenen pomp op het Schild, het huis Koedijk Wierdensestraat 25 en de Pelmolen Wierdensestraat 126. De zeven af te voeren panden zijn reeds afgebroken of liggen in saneringsplannen.

Singraven. Het Huis Singraven is deze zomer voor het eerst door de nieuwe eigenaresse, de Edwina van Heek-stichting, opgesteld voor het publiek. Groepjes van telkens vijftien man konden op enkele middagen de meubels, schilderijen, wandtapijten, porselein, wapens, opgezette dieren en boeken bezichtigen, waarvoor grote belangstelling bestond. In een toelichtende folder wordt tevens in het kort de geschiedenis van de havezathe van 1380 tot het overlijden van de laatste bewoner Mr. Jan Willem Frederik Laan (1891-1966) vermeld.

Tubbergen. De gemeenteraad verleende op 29 augustus j.l. een subsidie van f 72.000,- voor de restauratie van de watermolen van Frans in Vasse. De totale restauratiekosten zullen ongeveer f 240.000,- bedragen. De helft hiervan zal door het Rijk verstrekt worden, 10 procent door de Provincie. Het overblijvende deel moet de eigenaresse, de Stichting Het Overijsselsch Landschap, opbrengen.

Tuffeltoon, de schrijver van de tijdelijke Hengelose feestkroniek in de Twentsche Courant, die zijn naam ontleende aan de vroegere Hengelose nachtwacht, ontdekte, dat in 1928 deze naam ook al gebruikt is, namelijk... voor een sigarenmerk, onderverdeeld in de prijsklassen Burgemeester (12 ct), P. de Graaff (10 ct), Nachtwacht (8 ct), Klepper (6 ct) en Oudejaar (6 ct).

Een „afgevoerd” monument

Het erve Zwartkate behoort tot de schaarse voorbeelden van een Twentse boerderij met boavenkamer dwars op de lengterichting van het huis. In de gemeente Enschede vinden we ze ook bij het Berenbroek, het Smalenbroek en de Kwinkeler.

Blijkens de muurankers in de voor-gevel dateert het huidige Zwartkate van 1798. Twee jaar later is er een normale boavenkamer aangezet, die eigenaar G. J. Roerink in 1942 heeft laten afbreken wegens bouwvalligheid. Hij herinnert zich nog heel goed de spreuk, die in zwarte letters op witte achtergrond geschilderd stond op een houten bord boven de deur van dit gebouwtje: „In het jaar 1800 is dit werk volbracht, Het is van Gods gunst niet afgezonderd, In het verre nageslacht”.

Hoe oud de huidige boavenkamer is, weet de heer Roerink niet, maar hoogstwaarschijnlijk is zij van jongere datum en overdwars gebouwd, omdat er al een kamer in de lengterichting was.

De bouw geschiedde met bakstenen, die ter plaatse gebakken waren. De heer Roerink (nu 63) heeft zelf de veldoven, die op de grond van het erve aan de Zuid Eschmarkerrondweg stond, afgebroken. Er zaten nog halfgebakken stenen in. Men bakte ook voor de burens. Het malen van de klei gebeurde vroeger door er een paard of os in rond te laten stampen. De klei werd dus niet overal even fijn verdeeld. Dat had bepaalde grovere gedeelten in de stenen ten gevolge, wat te zien is bij de moderne schouw in de grote, ouderwetse „kökken”. Die

Foto A. Buter

is namelijk gemaakt van vloerstenen, ook in de veldoven gebakken en smal van vorm, zij het iets breder dan de stenen, die je onder de naam „kannescheur” in de vloeren van Achterhoekse boerderijen vindt en die uit Stadtlohn afkomstig zijn. „Sommige waren in die 150 jaar wel een centimeter afgesleten, maar toch nog glashard”, zegt de heer Roerink, „dit kun je nergens meer kopen”. Hij is trots op zijn antiek, waartoe een letterdoek van zijn moeder behoort (een geboren Berenbroek - zijn vader trouwde in op het erve, waarvan de bewoners van Groot Berenbroek in Broekheurne zouden afstammen) en ook de balken van de zoldering, die hij in tegenstelling tot veel boeren erg mooi vindt. Hetzelfde geldt voor het keienstraatje voor het huis, in de oorlog door hongerige stratenmakers tegen vergoeding in natura opnieuw gelegd. Zij kregen van de boer geen toestemming

Boek en blad

Spil en Spool, maandblad voor het Textielvak, is opgeheven. In het laatste nummer kreeg ondergetekende de gelegenheid om de balans op te maken van de beoefening der textielhistorie in Oost Nederland, die weliswaar van veel oudere datum is, maar die haar belangrijkste stimulans kreeg op de Twentedag, die de Algemene Vereniging Twente op 18 oktober 1952 te Enschede organiseerde. Tegenover 180 publicaties in de voorafgaande halve eeuw staan er niet minder dan 84 in de eerste tien jaar na genoemde datum! Het artikel heet „Historie in dienst van de toekomst”.

Zoals ieder jaar verscheen ook weer de bundel „**Textielhistorische Bijdragen**”, de negende al. De inhoudsopgave vermeldt o.a. Kant in Twents bezit, Stoom, Stork en textiel, De verbreiding van de spinning Jenny in Europa, Willem Waevers wont wled weg (van vlas tot linnen), De laatste vlasoven van de Achterhoek, Larens koedek uit Twentse stethakke, Uit het leven van Johan Bevers, Een 16e eeuwse spinkamer op een Sloveens fresco, De handelsvoorraad van een katoencremer, Bijdrage tot de geschiedenis van de papieren kleding, Een personeelsuitstapje in 1883.

Uit de historie van Winterswijk, door G. J. H. Krosenbrink (uitgave Walburg Pers) is een welkome aanvulling op het standaardwerk voor de locale historie van dit aan Twente zo

Vervolg van pagina 29

om de kelen door trottoirtegels te vervangen. „Dat zal toch neergens naar liken”, meent hij.

Het Zwartkate, Holzikweg 50, was opgenomen op de voorlopige Monumentenlijst Enschede van 13 nov. 1967. Op voorstel van B. en W. heeft de gemeenteraad dit object afgevoerd. Jammer, temeer daar de huidige eigenaar opname op de lijst op hoge prijs had gesteld.

Neede, mei 1968

Adriaan Buter

sterk verwante Achterhoekse dorp: „Het oude kerspel Winterswijk” door B. Stegeman (1927). De schrijver (redacteur van het Gelderse RONO-programma) bundelde een aantal krantenartikelen van zijn hand en vulde ze zo nodig aan. Zijn bronnen waren diverse archieven, waarbij opvallend rijke vondsten uit familie-archieven te voorschijn kwamen. Het menselijk leven kreeg veel aandacht in de hoofdstukken over school- en kerkelijk leven, hofrechten en grensruzies. Ook voor de volkskunde en de textielgeschiedenis is deze uitgave een welkome bijdrage.

Driemaandelijke Bladen, 20e jaargang 1968 no. 1-2 bevat een vervolg op de eerste publicatie, die H. Entjes aan het ontstaan van Vriezenveen wijdde. Hij concludeert, dat voor de datering van Heeroma (12e eeuw) ondanks daar tegen ingebrachte bezwaren, veel spreekt. Er zijn geen historische feiten aan te wijzen, die tegen een zo vroege vestiging pleiten. Ook op taalkundige gronden komt hij tot dezelfde conclusie. De taal bevat nog enkele oud-hollandse woorden, maar de oorspronkelijk kolonisten hebben toch het Twents van hun omgeving overgenomen. Verder in dit nummer o.a. een verantwoording van prof. Heeroma over het gebruik van de Vosbergenspelling bij een posthume uitgave van het Drentse werk van dr. Jan Naarding.

Twente van binnen uit is de titel van een fotoboek, uitgegeven door de Junior Kamer Twente. Het geeft in uitstekende foto's momentopnamen uit het dagelijkse leven van ons zo rijk geschakeerde gewest. De foto's zijn van de onlangs verongelukte Enschedese fotograaf Ab Klaster. Voor de vlotte, maar toch niet te pretentieuze tekst tekende het Reclame Adviesbureau PRAD n.v. te Amsterdam.

Geologischer Führer durch die Grafschaft Bentheim und die angrenzenden Gebiete, van E. Kemper, is een uitgave van onze zustervereniging de Heimatverein der Grafschaft Bentheim en no. 64 in de serie Das Bentheimer Land. Het is al de derde druk sinds 1963, sterk uitgebreid vooral met afbeeldingen. Het spreekt bijna van zelf, dat onder de namen der velen, die de auteur behulpzaam waren, ook veel Nederlanders voorkomen, want

de geologische geschiedenis van Twente is zonder die van het Benteimer land ondenkbaar. De vrij zware kost is voor de niet-vakman in deze druk prettig toegankelijk gemaakt.

Een eeuw in beweging, het jubileumgeschenk, dat de honderdjarige Machinefabriek Stork te Hengelo liet samenstellen door dr. A. Alberts (auteur) en Hans Barvelink (vormgeving) is een interessante „beeldroman“ geworden over de industriële en sociale ontwikkeling van de laatste honderd jaar, waarvoor de naam Stork een begrip is. Een boelende en betrouwbare tekst, knap geïllustreerd met foto's, tekeningen en historische teksten, waarbij de contrastwerking soms schokkend is.

Waarom zo gauw vergetten? is een selectie uit de Twentse gedichten van Hendrik Eitink, oud-TET-chauffeur en volkskunstenaar met penseel, beitel en pen. Het zijn pretentieloze gedichtjes over kleine zaken van alledag, hier en daar niet zonder originaliteit en gevoeligheid. Uitgave Witkam, Enschede.

A. B.

Hengelo, stad in beweging, is de titel van een fotoboek, uitgegeven door de Gemeente Hengelo. Dit zeer geslaagde boekwerkje bevat een vijftigtal goede foto's van Ger Dekkers over het hedendaagse Hengelo in al zijn facetten. Bovendien bevat het boekje een zeven pagina's tellende tekst door Adriaan Buter, waarin het ontstaan van Hengelo als industriestad en haar tegenwoordige toestand op prettige wijze wordt geschetst. Een zeer geslaagde en goed uitgevoerde uitgave! Ook verkrijgbaar in de boekhandel.

J. J. H. M.

De zoogdieren van Twente, nummer VII in de serie Twente - Natuurhistorisch, door B. Hoekstra en geïllustreerd door S. v.d. Zee (†) en V. van Laar, bevat behalve faunistische ook historische feiten. Hoekstra verzamelde uit de literatuur de vrij schaarse gegevens over o.a. het voorkomen van wolven, edelherten en wilde zwijnen in Twente, waardoor deze nu prettig bijeen staan.

Withmundi Wichmond 794 - 1968 verscheen in de Walburgreeks, een serie kleine monografieën of bronnenpublicaties, gewijd aan onderwerpen uit de geschiedenis van Gelderland in de ruimste zin van het woord. Dit is een initiatief van het Gelders Oudheidkundig Contactbericht en de Walburgpers te Zutphen. M. Reinders O.F.M. behandelt hier de geschiedenis van het oudste kerkdorp van de Graafschap aan de hand van een uitgebreide bronnenstudie.

Duivelsrooster

In een der folders van de VVV te Delden staat vermeld, dat het rooster (duivelsrooster) in de Westelijke toegang tot het voormalige kerkhof om de Ned. Herv. Kerk zeldzaam en het enige in Nederland is. Met het woord „zeldzaam“ ben ik het eens, echter niet met de vermelding, dat dit het enige zou zijn.

In de beide toegangswegen tot de nog intact zijnde begraafplaats om de kerk te Havelte liggen nog twee geheel complete roosters.

In Borger (Dr.) is ook nog een heel rooster aanwezig, terwijl Denekamp nog over een half beschikt.

In totaal zijn er dus in ons land nog vier en een half rooster aanwezig van de vele honderden welke er moeten zijn geweest.

Enschede, augustus 1968

H. L. Kok

Beurs

De BOEKCATALOGUS van de Ver. Oudheidkamer Twente, geheel bijgewerkt tot 1 jan. 1968, is verkrijgbaar op het secretariaat voor leden voor de somma van f 10,— voor niet-leden voor f 12,50, inclusief verzendkosten. Dit bedrag moet bij vooruitbetaling worden voldaan op spaarrekening nr. 592764354 t.n.v. Ver. Oudheidkamer Twente te Enschede bij de Algemene Bank Nederland N.V., Hoedemakerplein 1, te Enschede.

De catalogus is losbladig, in olijfgroene plastic band met opdruk in wit op band en rug. De band is 3 cm dik. Begin van ieder kalenderjaar wordt aan de bezitters van deze catalogus een aanvulling toegezonden.

Het bestuur wijst U hierbij nog eens op deze voor U vervaardigde nuttige uitgave.

De secretaris

Aangeboden:

Steenwijker Almanak 1933 — Enkhuizer Almanak 1943 — Deventer Almanak 1946 — Twentse Almanakken 1935 (zonder omslag), 1937, 1939, 1941, 1942, 1944, 1946, 1947 t.m. 1951, 1952 (zonder omslag), 1953 t.m. 1957, 1960 t.m. 1965. Alle almanakken à f 1,— per stuk.

Gevraagd:

Historie van Haaksbergen, door Snuffelaar. B. E. Asbreuk, Erve „Meijerinkbroek" D 57a, Haaksbergen.